

ALISHER NAVOIY ASARLARIDA BAHROM OBRAZINING BADIY TAHLILI

Otaqulova Sarvinoz Fozil qizi

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti
O'zbek adabiyoti magistratura yo'nalishi 1-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolamizda Alisher Navoiyning she'riy asarlarida Bahrom Go'r obrazining qo'llanish darajasini janrlar nuqtayi nazaridan badiiy tahlil qilib, ushbu obrazni qo'llashdagi lirik qahramon maqsadi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Bahrom Go'r, kiyik, go'r, ilohiy, ishq.

ARTISTIC ANALYSIS OF THE IMAGE OF BAHRAM IN THE WORKS OF ALISHER NAVOI

ANNOTATION

This article provides an artistic analysis of the use of the image of Bahrom Gor in the works of Alisher Navoi in terms of genres, revealing the purpose of the lyrical hero in the use of this image.

Keywords: Bahrom Gor, deer, grave, divine, love.

KIRISH

O'zbek mumtoz adabiyoti va uning janrlari rivojiga o'zining munosib hissasini qo'shgan Alisher Navoiy o'z davrining ko'zga ko'ringan ijodkor va davlat arboblardan biri bo'lgan. U turli yo'nalishda ko'plab nasriy va she'riy asarlar bitganki, bu asarlar zamonlar silsilasidan o'tib, bugungi kunda ham kitobxonlar tomonidan sevib mutolaa qilinib kelmoqda. Ma'lumki Navoiyning ilk she'riy devoni muxlislari tomonidan tartib berilgan "Ilk devon"dir. Shuningdek, shoir "Badoye ul-bidoya", "Navodir un-nihoya", "Xazoyin ul-maoniy" deb atalmish nodir she'riy jamlanmalar ham tartib bergan. Ushbu devonlardan o'rin olgan turfa janrlarga mansub lirik asarlar purma'no va ohangdorligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham musulmon sharqi she'riyati tarixini Alisher Navoiy lirikasisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Uning lirik merosi o'zigacha yaratilgan fors-tojik va turkey she'riyatning davomi bo'lishi bilan birga barcha zamonlardagi o'zbek she'riyatining gultoji ham hisoblanadi. Buyuk shoirning yuqorida

ta'kidlangan lirik devonlari va nasriy asarlarida ko'plab tarixiy shaxs nomlaridan ham mahorat bilan foydalanilgan. Mana shunday tarixiy shaxslardan biri shoh Bahrom obrazidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ushbu obraz haqidagi dastlabki ma'lumotlar "Xvataynamak" kitobida keltirilgan. Yozma adabiyotga esa Firdavsiyning "Shohnoma" asari orqali kirib kelgan. Keyinchalik xamsachilik traditsiyasida Bahrom va Diloromning sevgi qissasi davom ettirilib, Alisher Navoiy ijodida yuqori cho'qqisiga yetadi. Navoiy "Tarixi mulki Ajam" asarida Bahrom obrazini "Sabb'ai sayyor" dostonidagidek mard, jasur, adolatli, ammo ichkilik va aysh-ishratga berilgan shaxs sifatida tasvirlaydi. Ayniqsa, u toj-u taxtni qo'lga kiritib, dushmanlarini yengganidan so'ng ichkilikka berilib, davlat ishlari bilan shug'ullanmay qo'ygani alohida ta'kidlab o'tiladi: "Chun ko'ngli bu jonibdin tindi, aysh va nashotqa mayl qildi. Va ul bobda mubolag'ani haddin oshurdi. Va chog'irki, mudovamati miyibi g'aflat va beparvolikdur, ani mulk ishidin forig' qildi. Har oyinakim, har kishi har nekim ko'ngli tilasa qila boshladi. To mulkka ravnaq va sipohqa nasaq qolmadi."¹ "Sabb'ai sayyor" dostonida ham yuqoridagi tarixiy haqiqatni badiiy adabiyotga ko'chirib o'tadiki, bu asarning o'qishlilikini kuchaytirgan. Bundan tashqari ulug' shoir Bahrom obrazini she'riy devonlaridan o'rin olgan g'azal, tarjiband, lug'z, qasida, chiston, soqiynoma kabi janrlardagi asarlariga ham olib kiradi va bu bilan go'zal badiiy namunalar yaratadi. Masalan, "Badoye ul-bidoya" devonidan o'rin olgan bir g'azalida yorini kiyik oviga chiqqan chavandozga o'xshatadi va chavandoz (tom ma'noda ilohiy yor) ovlab egarga osib olgan kiyik bilan xayolan suhbat qurib, kiyik o'rnida bo'lib qolishni, muborak boshi uzangida turgan yor oyoqlariga tegishini, bu bilan o'zligini unitib yor bilan birlik hosil qilishni aytib, go'r uchun Bahromi kamand, ya'ni Bahromni tortib ketgan botqoqli halqa shart emas, balki yorining go'zal qaddi-qomati go'r Bahromni tortgandek o'z domiga tortib, alal-oqibat o'ldirishini quyidagicha tasvirlaydi:

*Qomati hajrida har yon yoradin qonlig' ko'ngul,
Bir kiyikdekdurki, o'q zaxmi bila bo'lmish figor
Go'r uchun ochmoq nedur har lahza Bahromi kamand
Chun seni Bahromdek aylar ajal go'ri shikor.²*

¹ A.Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 tomlik. 16-tom. T.: Fan. 2000-y. 234-b

² A. Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20tomlik. 1-tom. T.: Fan.1987-y. 150-b

Yuqoridagi baytda Bahrom va u bilan birgalikda qo'llanilgan kiyik, go'r kabi obrazlar lirik qahramonning ilohiy ishqdan sarmast bo'lgan holatini ochib berishga xizmat qilgan. Yana bir g'azalida yorining ko'zlarini qon to'kuvchi jallodga qiyoslab, ma'shuqaning bu xususiyatini Bahromga o'xshatadi, ya'ni Bahrom ham ovga berilganidan juda ko'p qon to'kishi lirik qahramon suyuklisining jallod ko'zlari bilan baqamti edi:

*Ne qotildur ko'zungkim, to'ksa qon Bahrom shaklidir
Taammul qilsalar maqtulning har qatra qoninda.*

Shuning uchun shoir Bahrom bedodligidan to'kilgan har bir jonivorning qonini ko'rib xulosa chiqarishni, yorga yetishish maqsadini qo'yishdan avval o'quvchini mulohaza bilan o'ylashga chaqiradi. Chunki, Navoiy oshiq bo'lgan go'zal faqat lirik qahramon ko'ngil dengizida yashovchi gavhar, bu gavharni esa foniy dunyodagi dengizlarni qancha izlamagin baribir topolmaysan:

*Bihamdillah, ko'z-u ko'nglimda sen yo'q ersa topilmas
Seningdek gavhari pokiza olam bahri koninda*

Yuqoridagi ikki g'azalda Bahrom obrazi ilohiy ishqdan abgor holga tushgan lirik qahramon ruhiyatida kechayotgan o'zgarishlarni badiiy ifoda bilan ko'rsatib berishga xizmat qilgan bo'lsa, quyidagi baytda ma'shuqasining xususiyatini ko'rsatib berish uchun shoir Bahrom obrazini yordamga chaqiradi:

*Ko'k mehridin ayyorroq, Bahromdin xunxorroq
Sen yo falak g'addorroq, ey mehri yo'q mohim, degil.³*

Birinchi misrada mehr so'zi quyosh ma'nosida qo'llanilgan. Tabiat hodisalarini kuzatish davomida guvohi bo'lganimizdek, zarrin nurlarini beminnat sochib turgan quyosh ba'zida ayyorlik qilib bulutlar orasiga berkinib oladi. Go'yo uning taftiga mushtoq bo'lgan tabiat olamiga qasd qilmoqchidek. Lirik qahramon yorini hajr bobida quyoshdan ham ayyorroq, shoh Bahromdan ham xunxorroq, ya'ni qon to'kuvchi sayyodga qiyoslaydi va bu bilan ma'shuqasini mehsiz, yetib bo'lmaydigan oy yuzlim deb ataydi. Baytda mehr so'zi orqali so'z o'yini qilingan. Birinchi misrada mehr so'zi "quyosh", ikkinchi misrada esa "mehr-muhabbat"

³ O'sha asar. 5-tom. T.: Fan.1990-y. 275-b

ma'nosida qo'llangan. Bu esa tajnis san'atining go'zal namunasini yuzaga chiqargan.

NATIJALAR

“Favoyid ul-kibar”dan olingan g'azalda shoir yorini ko'zining nuri, ko'nglining oromi ekanligini aytib, u go'zal lirik qahramonning dinini ham tuproq bilan qorishtirib yuboradi. Lekin shoir o'sha tarso qizi oldida islom ahlining taqvosi yer bilan barobarligini ta'kidlab, Ollah tajallisi tushgan shu qiz uchun dinidan ham voz kechishini bildiradi. Zamon shohiga murojaat qilib, Iskandar ko'zgidan ham, Jamshid jomidan ham kelajagingni ko'rishing mumkin. Seni umringga zomin bo'ladigan narsa ajal emas, balki Bahromni o'limiga sabab bo'lgan sayd, ya'ni kiyikdir deb, o'zini fojiali o'lim topgan Bahromga, yorini esa shoh o'limiga sabab bo'lgan kiyikka o'xshatadi:

*Mening dinimni soldi dayr tufrog'iga bir tarso
Ki yo'q tufrog'cha ollida taqvo ahli islomi
Skandar ko'zgidan jomi Jam ichra ko'r, ey shahkim
Seni go'r og'ziga tortar kamandi sayd Bahromi*

Shu devondan o'rin olgan Soqiynomada Alisher Navoiy bu foniy dunyo o'tkinchi ekanligi, ko'zing ochiqligida Ollah yodini unutmasdan, islomiy amallarni o'z vaqtida bajarish kerakligini, zero, bu bevafo dunyo Rustam, Som, Bahrom kabi shahanshohlarga ham vafo qilmaganini ta'kidlab o'tadi.

*Qolmadi Rustam ila Som dog'i
Yazdijurd o'ttiyu Bahrom dog'i
Tengri yodini unutma bir dam
O'zni g'ayridin ovutma bir dam*

MUHOKAMA

“Hayrat ul-abror” dostonining ikkinchi munajatida olim Ollahning zotiy va ilohiy sifatlari haqida so'zlab, Uning buyukligidan xabar topgan Bahrom o'zining qatli uchun tig' tayyorlagani va ahvoliga qilgan ishlariga afsuslangani aytilib, bu bilan Bahromning aysh-ishratga mukkasidan ketib, Haqni unutganligiga ishora qilingan. Alisher Navoiy o'quvchiga sen ham foniy dunyoning o'tkinchi hoy-u havaslariga berilib, keyin Bahromdek afsus-nadomat chekib yurma degan ulkan didaktik g'oyani singdirmoqchi bo'ladi:

*Tez etibon qatlig'a Bahrom tig',
Tortibon o'z holig'a har dam darig'*

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Alisher Navoiy o'z asarlarida keltirib o'tgan bir martalik obrazlarga ham ulkan ma'no bera oladigan qalami o'tkir ijodkordir. Yuqorida ko'rib o'tgan Bahrom obrazini shoir o'z g'azallarida ilohiy ishqqa muhtalo bo'lgan oshiq holini ochib berish maqsadida tashbeh sifatida kltirgan bo'lsa, soqiynoma va munojot janrlarida o'tkinchi nafsoniy xurujlarga berilib, Yaratganni unutib qo'ymaslik kerakligini Bahrom timsolida ko'rsatib berish bilan poetik tasvirning takrorlanmas ifodalarini bergan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. A.Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 tomlik. T.: Fan. 1987-2003-y
2. Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug'ati. T.: Fan. 1983-y
3. www.ziyo.uz
4. diss.natlib.uz